

A ruszin és az ukrán népi folklór tragédiái magyar nyelven

Резюме. В Україні русини живуть у Карпатських горах уздовж кордонів Угорщини, Словаччини та Польщі. Русинські та українські балади можна згрупувати у чотири тематичні групи: історичні, розбійницькі, ліричні, родинно-побутові. Ласло Варі Фабіан, угорський поет, перекладач і фольклорист із Закарпаття, ознайомився з русинськими та українськими баладами Закарпаття будучи студентом університету, згодом переклав багато з них угорською мовою. Розпізнавання паралелей і відмінностей робить «трагедії, розказані в піснях», привабливими і для сучасних читачів. Текст з читачем об'єднує «герменевтична дуга». Робота присвячена культурному фоні русинської та української народної балади, систематизації подібностей і відмінностей між ними. Указано на стилістичні цінності балад у перекладах. *Ключові слова:* фольклор, народна балада, русини, українці, угорці, переклад, герменевтика

Rezümé. A ruszinok Ukrajnában a magyar, szlovák, lengyel határvidék mentén, a Kárpátok hegyvidékén élnek. A ruszin és ukrán balladákat négy témakör köré csoportosíthatjuk: történeti tárgyú balladák, betyártörténetek, tragikus szerelemről szóló balladák, családi szerencsétlenségeket és tragédiákat hordozó balladai történetek. Vári Fábíán László kárpátaljai magyar költő, műfordító, folklorista, aki a kárpátaljai ruszin és ukrán balladákkal egyetemistaként kezdett ismerkedni, később sokat lefordított közülük magyar nyelvre. A párhuzamok és különbségek felismerése vonzóvá teszi ezeket a „dalban elmondott tragédiákat” a mai olvasók számára is. A „hermeneutikai ív” kapcsolja össze a szöveget és az olvasót. Dolgozatunk a ruszin és ukrán népballadák kulturális hátterével, a hasonlóságok és különbségek rendszeresével foglalkozik. Rámutat a fordításokban levő stilisztikai értékekre is.

Kulcsszavak: folklór, népbalлада, ruszinok, ukránok, magyarok, fordítás, hermeneutika

Abstract. Rusyns live in Ukraine, near the Hungarian, Slovakian and Polish borders in the northeastern regions of the Carpathian Mountains. Rusyn and Ukrainian ballads have four big thematic groups: historical ballads, legends of outlaws, tragic love stories and the stories of family calamities or tragedies. Laszlo Vári Fabian, a poet, translator and folklorist from Zakarpattia Oblast started learning more about these folk ballads during his university studies and later he translated several of them into Hungarian. The recognition of the similarities and differences makes these 'folk song tragedies' very attractive for the readers today, too. The 'hermeneutic circle' connects the reader and the story. In this paper we highlight the cultural origin of Rusyn and Ukrainian folk ballads and summarise the similarities and differences between them. We would also like to emphasize the stylistical values of the translations.

Keywords: folklore, folk ballads, Rusyns, Ukrainians, Hungarians, translation, hermeneutics

Vári Fábíán László kárpátaljai költő, műfordító, folklorista. A kiváló költő a rendszerváltás után tett szert ismertségre szülőföldjén és az anyaországban. Bizonyítja ezt a kilencvenes évek óta elnyert díjak és kitüntetések sora. Ilyenek a Kossuth-díj, a József Attila-díj, a Balassi Bálint-émlékkard, a Magyarország Babérkoszorúja-díj, s további számos művészetért kapott kitüntetés. Költészetének méltatására itt nincs elég hely, ezért csak egyetlen autentikus véleményt idézünk: „A közösségi felelősségérzéstől és felelősségtudattól áthatott klasszikus magyar

* Доктор філологічних наук, професор емерит, Інститут мовознавства та літератури, Ніредьгазький університет. * D.Sc, a nyelvtudományok doktora, professor emeritus, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyházi Egyetem. * D.Sc. in Philology, professor emeritus, Institute of Linguistics and Literature, University of Nyíregyháza. E-mail: csjonase@gmail.com

költészet egyéni karakterű, jellegzetesen kárpátaljai magyar sorsjegyű folytatása Vári Fábián László művészete. Verseiben a történelem, a folklór és az irodalom emberi teljességet igénylő, egyéni és közösségi sorskérdésekkel minden időben nyíltan szembenéző alakjai alapozzák meg a jelenkor problémáival való sajátos karakterű, összetett és mély számvetést. Művei maradéktalanul tanúsítják annak a szándékának eredményét, hogy a tudat mélyebb szintjein megvalósuló magasabb rendű gondolkodás hordozói legyenek. Együtt él bennük az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága. Költői világának különleges színét a mély történelmi tudással és a folklór emberi teljességet őrző gazdagságával szembesített mai sorslátás adja. Művészetének megkülönböztető értéke a magyarságért érzett történelmi és jelenkori felelősség művészi megnyilatkozása. Magyarságunk körképét kénytelen megrajzolni, de szemlélete szellemi és erkölcsi erőt sugároz, igaz értékekről tesz tanúságot...” – írta róla Görömbei András, a fiatalon elhunyt akadémikus irodalomtörténész (Görömbei 2010).

Vári Fábián László neve összekapcsolódik Kárpátalja sokat gyötört népeinek gazdag múltú és reménységekből merítkező jelen életével. Ezek között tartjuk számon a ruszinokat is. A *Kakukknővér* című balladaskötet hetvenhat ruszin és ukrán népballadát kínál a magyar olvasóknak (Vári 2019). A ruszinok Ukrajnában a magyar, a szlovák és a lengyel határvidék mentén, a Kárpátok hegyvidékén élnek, s nemcsak Rákóczi fejedelem leghűségesebb népét jelentették a tizenharmadik században, de azóta is barátságban, közös megpróbáltatásokat és örömeiket vállalva osztják meg a magyarokkal dolgos hétköznapjaikat. A hétköznapok ereje a múltban gyökerezik. Hagyományaink bennünk és utódaink zsigereiben élnek, amíg az ősi történetek végképp feledésbe nem merülnek. A magyar folklór kiváló ismerője, Voigt Vilmos sokoldalúan elemezte a népek múltját feldolgozó balladákat (Voigt 1975). A *Kakukknővér* kötet ezt a sort gazdagítja. Vári Fábián László nemcsak lefordította a szívéhez közelálló legszebb balladatermést, hanem kommentálta is kötetében.

Vári Fábián László 2019-ben nem először nyúl a ruszin és ukrán nép balladaterméséhez. Már a kilencvenes évektől foglalkoztatta a gyűjtésük. A *Világtalan csillag* (2003) című, válogatott verseket, műfordításokat és saját gyűjtésű kárpátaljai ruszin népballadák magyar fordítását közreadó kötete is ékes bizonyítéka ennek.

A kakukknővér hetvenhat balladája tematikusan csoportosítva elsőként a „Szerelem, házasság” keretbe foglalhatók. Huszonkilenc versbe foglalt epikus történet jeleníti meg a hétköznapok fájdalmait, félelmeit, gondjait, örömeit. A második blokk tíz balladája a *Varázslat, rontás* címet kapta. A következő gondolatkör a *Családi konfliktusok, tragédiák* huszonhat dalba kíváncsozó megvallását adja. A *Háború* témakörből hét alkotás került a kötetbe. A *Betyárság* című zárófejezet négy balladával ismerteti meg az olvasót.

1. kép **Vári FABIÁN László** **A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada című könyvének borítója**

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A kakukknővér

76 ruszin és ukrán népballada

Forrás: VÁRI FÁBIÁN 2019

1. A ballada és a balladaforma

A ballada – Greguss Ágost sokat idézett meghatározása szerint – „tragédia dalban elbeszélve”. Ha értjük, mit jelent ez a három szó, azt is tudjuk, mi a ballada. Nem sorolható be egyértelműen egyik műnembe (líra, dráma, epika) sem, de mindhárom sajátosságait viseli. Goethe östojásnak nevezte, úgy gondolta, a balladából alakult ki a három műnem.

A balladaformának nincs köze a balladához, kivéve a nevét, ami ugyanaz. Megkülönböztetésül a balladaformát néha úgy emlegetik, hogy ballade. Mind a két elnevezés a francia ballada, azaz tánc, táncdal szóból ered, régen ugyanis ezeket a műveket énekelték, és néha táncoltak is a dallamra.

A balladaformával a legtöbben akkor találkoznak először, amikor Villon verseivel ismerkednek a középiskolában.

A verssorok és a rímelés jellegzetessége adja a felismerhetőség alapját: 3x8 sor, az ajánlás 4 soros. A strófa rímképlete: a b a b b c b c; a refréné: b c b c (vö. Fazekas 2003). Példaként vessünk egy pillantást Villon egy ismert balladájának részletére:

Francois Villon: Kérdések kérdése (Ballade des menus propos)

Tudom, mitől döglük a légy.
 Tudom, ki hord rongyot, ki selymet.
 Tudom, mi csúnya és mi szép.
 Tudom, melyik fa mit teremhet;
 Tudom, melyik mily nedvet enged.
 Tudom, minden mögött van ok.
 Tudom, ki dolgozik, ki tesped.
 Csak azt nem tudom: ki vagyok?

(1. vsz.)

Ajánlás

Tudom, amit kell tudni, Herceg!
 Tudom, mi rozsdás, mi ragyog.
 Tudom, hogy egyszer eltemetnek.
 Csak azt nem tudom: ki vagyok?

(Fordította: Mészöly Dezső)

A ruszin balladák formája, a *kolomejka*. A Kárpát-ukrajnai ruszinok és az ukránok legjellemzőbb, kör- és páros táncokat magában foglaló tánckategóriája, melyhez a jellegzetes, ún. kolomejka-dallamok kapcsolódnak. Élénk tempójú, 2/4-es ütemű dallam. Nevét a Kolomija, Kolomea földrajzi névvel hozzák kapcsolatba vagy a kóló, körtánc elnevezésből származtatják. Bartók a kolomejkát a hangszeres verbunkos zene egyik gyökerének tekintette. Ritmusa: ti-ti-ti-ti/ ti-ti-ti-ti/ ti-ti-ti-ti/ tá-tá. (Ilyen pl. a magyar *A csikósok, a gulyások kék lajbiba' járnak* vagy az *Elvesztettem zsebkendőmet...*)

A CSIKÓSOK, A GULYÁSOK

kék lajbiba' járnak.
 Azok élik világukat,
 kik párosan hálnak.

ELVESZTETTEM ZSEBKENDŐMET,

Szidott anyám érte.
 Aki nékem megtalálja,
 Csókot adok érte

2. A népballadák tematikája

Ha a néprajztudomány klasszikusait olvassuk, a magyar szakírókkal egybeesően arra a megállapításra jutunk, hogy a balladák sokkal régebbi eredetűek, mint ahogy a gyűjtés időpontja megtörténik. A magyar népballadák a XIX. században kerültek a figyelem középpontjába, amikor a nemzeti öntudatra ébredés egyik forrásaként nemcsak a folkloristák, de a szépirodalom művelői, a költők is e műfaj felé fordultak. A magyar olvasónak óhatatlanul Arany balladáinak párhuzama ötlük fel a ruszin és ukrán verseket olvasva.

Arany János eleinte a magyar népköltés tanulmányozásával igyekezett megközelíteni a balladai ideált. Később, közvetlenül a szabadságharc után, a skót epikai dalok felé fordult, az angol-skót népköltési gyűjteményekből sokat tanult: nemcsak a tragikus tárgyak és indítékok hatottak reá, hanem a szerkezeti sajátosságok, az előadás formái és a lelki élet vívódásának rajzai is. A drámai erejű párbeszédre a skót balladákban fényes mintákat talált, a bűn és bűnhődés legkülönbözőbb eseteit szemlélhette bennük, csodálhatta a tragikus felfogás zordonságát. Nála a magyar irodalom befogadóiként megfigyelhetjük azt, amivel a ruszin balladákban is szembesülünk: hogyan kell a mesét tömören elmondani, a reális megfigyeléseket sejtelmes elemekkel keverni, a legnehezebb szerkezeti problémákat megoldani, a visszatetsző témákat az előadás művészetével költőivé varázsolni. A hangulatteremtés, lélekfestés, tragikus erő és költői nyelv e remekeiben a lírai, epikai és drámai elemek bámulatos összhangban olvadnak össze. Vári Fábián László a kötet előszavába megjelöli azokat a forrásokat, ruszin és ukrán balladagyűjteményeket, amelyekből válogatását összeállította. Ezek között kiemelkedik a Lintur-gyűjtemény, Petro Lintur professzor 1950–60-as években kiadott munkái a rendszerbe szedett balladai és rituális költészet köréből (Lintur 1966).

A balladákat négy témakör köré csoportosíthatjuk:

- **történelmi** tárgyú balladák;
- **betyártörténetek**;
- **tragikus szerelemről** szóló balladák;
- **családi szerencsétlenségeket** és tragédiákat hordozó balladai történetek.

Vári Fábián László először a helyi ruszin balladákkal is kezdett ismerkedni, ezeket fordította le magyar nyelvre. Vári Fábián László olyan mélyen belemerült a balladavilág kutatásába, hogy a Debreceni Egyetemen védett doktori disszertációját is a magyar és a ruszin népballadák összehasonlító vizsgálata témakörben írta és védte meg Újváry Zoltánnál 2007-ben (Vári 2007).

2.1. Háborús történetek

Vári Fábián balladaskötetének első darabja, a Stefán vajda poétikailag máris nagy hatással van a magyar olvasóra. Idézzük ide az első strófát:

– Duna, széles Duna,
mért háborogsz folyton?
– Hogyne háborognék,
hogyne zavarognék?
Medrembe jéghideg
források fakadnak,
vizemnek legmélyén
fehér harcsa verdes,
partjaim hosszában
hadak készülődnek.

(Vári Fábián László: A kakukknővér, 11.)

A bánatos szűz és Stefán vajda története a középkori magyar balladával mutat rokonságot. A szövegépítkezés tömörsége, a figyelemirányítás költői eszközei: a kérdésfeltevés, a párhuzamos struktúrák, a szóképek, poétikai alakzatok, az ismétlés, s különösen az archaizált nyelvezet visszaviszi az olvasót a törökökkel, tatárokkal küzdő seregek harcosainak világába, ahol a szülői bánat vagy a szerelem ugyanúgy fellángolt, mint a békés hétköznapiakban.

Hegyek, völgyek megindultak,
hegyek, völgyek megindultak,
törökök a tatárokkal
hódító hadba vonultak.

Elöl arab telivéren
császár fia megy a tűzbe,
kard villog a jobb kezében,
és egy szív a kardra tűzve.

Ama szívből vér patakzik,
a patakból folyó támad,
folyó felett zord fenyőszál,
tetejében varjú kárál,
olyan keservesen, mintha
Iván öreg anyja sírna.

(Vári Fábrián László: *A kakukknővér*; 183.)

2.2. Szerelmi tragédiák, szeretőgyilkosok

A természettel folytatott naponkénti küzdelem, a babonaság, a varázslás felé lökte a régi kultúrák népeit. A rontás célja rendszerint a szerelmi hódítás, de a boszszuállás is. A családon belül az anyós és a meny rossz viszonya, a hűtlen szerető megbüntetése különféle praktikákkal történik: a csúszómászók testnedvei, a kígyóméreg, a vad mérgező növények pogácsába sütése, s a rontás egyaránt ismert módzatok voltak:

Mondd meg nekem, szép Maruszja,
mért tetted ezt vélem?
Nem készültem a halálra,
hisz még alig éltem.

Hisz én neked, barna legény,
semmit se ártottam,
szombat este a kapuban
két pogácsát adtam.

Az egyiknek tésztájába
kerti rutát tettem,
a másikba kicsi, mérges
kígyócskát sütöttem.

[...]

Amikor Ivánt temették,
 Maruszját elfogták,
 lovak farkához kötötték,
 széjjelszakították.

(Vári Fábrián László: *A kakukknővér*, 96–97.)

2.3. Betyártörténetek

A magyar olvasónak különösen érdekes a betyárvilág megjelenítése. Nem véletlen, hiszen a XIX. század első felének magyar betyárjai, Rózsa Sándor, Sobri Jóska, a mátészalkai Gacsaj Pesta a nagy realista írókat, költőket, Aranyt, Móricz Zsigmondot is tollforgatásra indították. A betyárvilág nálunk a szabadságharccal is összefügg, hiszen Rózsa Sándor Kossuth seregében betyár csapatot is szervezett. De alapvetően, tudjuk jól, bűnözők, tolvajok voltak mindannyian, akik tömlőben, akasztófán végezték:

Zavaros a patak habja,
 Jancsi kezét mosogatja.
 Hej, te betyár, mi lett veled,
 mitől véres a jobb kezed?

meglőttem a gerlicémet,
 legkedvesebb szeretőmet.

[...]

Most van a nap lemenőben,
 mit látsz Jancsi, a mezőben?
 Nincs ott, csak egy akasztófa,
 készen már a hurok rajta.

(Vári Fábrián László: *A kakukknővér*, 202.)

2.3.1. A betyárok

A betyárvilág főszereplőit a folklórkutatás szerint csoportokba sorolhatjuk.

A **kéményleső betyár** – a betyárok legalja. Sem bátorsággal, sem hírnévvel nem rendelkezik. Rendszerint sikeresebb társai mögött meghúzódva „eltartatja magát”. Megtűrik, de nem kedvelik.

A **szalmabetyár** – folyamatos menekülésben, „szalmán” van. Bújtatói első-sorban kanászok és csúrhések.

A **kapcabetyár** – a betyártársadalom olyan rétege, aki nem válogat a javak között. Bármire ráteszi a kezét. Pásztorokkal parolázik.

A **futóbetyár** – a betyárok arisztokráciája. Folyamatosan változtatja a helyét, de állandó búvóhelyei is vannak. Nem engedi, hogy igazságos hírnevét bárki csorbítsa. Nyíltan is fellép, s vállalja tetteit. Nem „piszkítja” kezét ócskaságokkal. Pénz, arany, ló, marha eltulajdonításában vesz részt. Sokszor előre bejelenti,

hogy mit fog tenni. A zsákmány jelentős részét „visszaforgatja”. Bűjtatóit, szeretőit éppúgy támogatja, mint az özvegyek gyermekeit vagy a katonának ragadott férfiak családját. „Fekete híru” emberrel nem áll szóba. Támogatói a csikósok, gulyások, pásztorok közül kerülnek ki. Magát is a pásztorársadalom tagjának tartja. Nem lesz elsőre mindenki futóbetyár. Néhány erős személyiségű kivételtől eltekintve a „betyárfejlődés” állomásain évek alatt érik be a „nép kedvence”. Korai időszakában Rózsa Sándort is, mint kapcabetyárt tartották számon, de néhány év múlva már így összegezte saját sorsát: „Most csak ilyen futó betyár vagyok, de azért szabad embör” (Vö. Vukics 2003).

2.3.2. A magyar betyárok társai a Kárpátokban

A magyar betyárok társai ott vannak a ruszin, ukrán, szlovák, sőt lengyel folklórban is. Ilyen Jánosik György alakja. Mivel a neve hasonlít a János becézésére, a Jánoskára, ezért magyar nyelvi környezetben Jancsikának is hívták. Juraj Janusik (Janosik György), a szlovákok betyárja, akiről az alábbi ballada született (vö. Botto 2020).

Jan Botto: Smrt' Jánošíkova (szlovák nyelven)

Padá rosa, padá za bieleho rána,
 plačúci paholček ovečky zaháňa:
 Dolu, ovce, dolu, dolu dolinami,
 ved' už viac Jánošík nepôjde za vami!
 Dolu, kozy, dolu z tej vysokej skaly,
 ved' vám už tí páni Janička zlapali!
 Zlapali, zlapali s' a vtáčka na lepe,
 keď valašku zamkli sedem dvermi v sklepe.
 A jeho obstali i zhora i zdola,
 s' a tie čierne vrany bieleho sokola.

(1862)

Jánošík halála (magyar fordításban)

Harmatja száll fényes hajnalban az égnek,
 sírdogáló pásztor nyája mögött lépked:
 Ballagjunk, juhocskák, lefelé a völgybe,
 nem jön már Jánošík, messze ment örökre.
 Szökjetek a mélybe, ti, kőszáli zergék,
 Jankót a nagyurak régen leteperték,
 úgy fogták el, mint a lépre csalt madárkát,
 mikor a fokosát hét zár mögé zárták,
 körülfogták csellel, vadul rárohantak,
 hófehér sólyomra a fekete varjak.

(Farkas Jenő fordítása)

Vári Fábián László gyűjtésében is megjelenik Jancsi betyár figurája:

A gyilkos betyár

Zavaros a patak habja,
Jancsi kezét mosogatja.
Hej, te betyár, mi lett veled,
mitől véres a jobb kezed?

meglőttem a gerlicémet,
legkedvesebb szeretőmet.

[...]

Most van a nap lemenőben,
mit látsz Jancsi, a mezőben?
Nincs ott, csak egy akasztófa,
készen már a hurok rajta.

(Vári Fábián László: A kakukknővér, 202.)

2.4. Családi tragédiák. A férjhez kényszerített lány, a gonosz anyós

A családi tragédiák között a betyárokkal kötött kényszerházasság is szerepel:

A férjhez kényszerített lány

Zöld mezőben jávorfácska,
ott szánt egy ökrével Áncja.
Dél sincsen még, sok a híja,
édesanyja máris hívja.

– Férjhez adtalak, virágom,
alig hittem, máris bánom.
Jancsi lesz életed párja,
a hegyek híres zsviványa.

(Lintur gyűjtéséből, 1942)

A kegyetlen anyós elől madárrá változva menekülő fiatalasszony kakukk képében tér vissza párjához. A férj azonban nem ismeri fel és anyja parancsára megöli a kakukknővért. A menekülő feleség így könyörög:

A gonosz anyós

Ahogy voltam, elindultam,
Duna partjáig jutottam,
ottan térdre ereszkedtem,
s jó atyámhoz könyörögtem:

– Uramatyám, én Istenem,
madárszívet adjál nekem,
hogy kakukkmadárrá váljak,
széles Duna fölött szálljak

(Vári Fábián László: A kakukknővér, 132.)

3. *Tematikus hasonlóság és topográfiai, lexikai különbség*

Azt gondolhatnánk, hogy nincs semmi különbség a magyar, a ruszin és az ukrán népballadák között, hiszen ezek az archaizált, népdalokhoz hasonló poétikus szövegek akár a mi falusi világunkban is keletkezhetett volna. Valóban, az alaphelyzetek, a konfliktusok és tragikus végkifejleteik az európai népeknél hasonlóak. Ám a helyszín, a tárgyi világ és a nevek birodalma sajátos atmoszférát teremt: a Dnyeper, a Feketehegy, a Kárpátok, Prága, ahova kereskedni járnak, más világokat rajzol meg. A Duna sem a magyar Duna, hanem a folyó haragos, fekete-tengeri deltát képező torkolata. A kötet címadó balladájában, a *Kakukknővérben* a gonosz anyós elől menekülő fiatalasszony a Duna deltájában könyörög Istenhez.

Az állatok, a madarak is mások. Nem fecskék, galambok, hanem kakukk, varjú, hideghez szokott állatok népesítik be a teret. A növényvilág a nyírfa, jávorfácska, fenyőerdő képében jelenik meg. A dallamosan csengő keresztnevek között a Jancsi, János mellett Maruszja, Katerina, Galjutina, Iván, Román, Stefán teszi helyi színezetűvé a történeteket. A háborús témák a török fogságról, kozák katona haláláról, az őt sirató anyák, szeretők bánatáról szólnak.

A nyelvi stílussteremtés gyökerei, mint ahogy az emberi tragédiák, s a hiedelmek ősisége közös kultúraszemiotikai alapokat képeznek. Kirajzolódik a balladából egy régi világ nyomokban mindmáig kiható szociokulturális háttere. A patriarchális családfelépítés, a távol levő fia tudtán kívül kegyetlenkedő anyós hatalma, a titkolt szerelmi viszonyok, a kierőszakolt házasság, a harcban edzett férfiak lelki sérülékenysége, a nők praktikai stb.

Érzékelhető, hogy népeink folklórájában s ezen belül népballada-költészetében számos érintkezési felület található, s ezeken keresztül a több évszázados együttélés törvényszerűségei által szabályozva oda-vissza csörgedezve hozzák és viszik az értékeket a két kultúra felszíni és bűvópatakjai.

3.1. *Topográfiai és névtani különbségek*

Topográfia:

- a **Duna** – a ruszin és ukrán balladákban a **Duna-deltát** jelenti;
- a **Tisza** – itt kis hegyi folyó;
- **Prága, Krakkó** – a távoli világot jelentő nagyváros nem **Bécs**, mint Magyarországon;
- a **hegyek, várak** a Kárpátok **keleti, déli** csúcsait, az ukrán határőr vidéket jelölik meg.

Névadás:

- Bár vannak magyar keresztnevek is, de több a **Maruszja, Katerina, Gavrila, Iván** stb. megnevezés.

3.2. *Magyar-ruszin lexikális érintkezések*

A ruszin és az ukrán balladákban, ha mértékkel is, de szépen kimutathatóak az élet legkülönbözőbb területeiről kölcsönvett magyar szavak, mint pl.:

Katona – „*Ide szinok u katune*” (Megy a fiam katonának).

Sarkantyú – „*Huszari v sarkanykovi*” (A huszárok sarkantyúkkal) és hasonlók.

4. Összegzés. Hermeneutikai ív és interdiszkurzivitás

A múlt század 60-as 70-es éveiben az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén a hallgatók azt a feladatot kapták, hogy gyűjtsék fel a még élő idős emberektől a helyi népköltészet, néprajz és népszokások, köztük a népbaladák csak arra a vidékre jellemző elemeit. Így indult el egy folyamat, amelynek köszönhetően azt mondhatjuk, szinte 90 százalékban ismerjük a kárpátaljai magyar folklórirodalmat.

A több mint négy évtizeddel ezelőtt elvégzett gyűjtőmunka egyik leglelkeesebb tagja Vári Fábián László volt, aki magyar szakos diákként került közel a balladákhöz, s ma már a legismertebb néprajzi gyűjtőként jegyzi nemcsak Kárpátalján, de a magyarok lakta nemzetrészekben belül is. A *Vannak ringó bölcsők* c. balladagyűjteménye már három kiadást megért (Vári 2012). A kötet húsz archaikus és mai keletű népbaladát tartalmaz.

„A kárpátaljai magyar népbaladával és általában a magyar népbaladakinccsel is viszonylag sokat foglalkoztam, így hozta magát a lehetőség, hogy belenézsek az ukrán, a ruszin népköltészetbe is. S mivel ez a két nép – a kárpátaljai ruszinok és magyarok – az évszázadok folyamán együtt élt, a történelmükben sok közös van, így feltételeztem, hogy kell legyen átfedés a balladákban is, amit jól gondoltam, hiszen sok hasonlóság van. A balladai történetek közül körülbelül húsz olyan van, amely teljesen átfedi egymást. A népbalada nyelvezetét nagyon alaposan megismertem a fordítások során, s a balladai hangulatot szerettem volna visszaadni” – vallja Vári Fábián László (vö. Vári 2007). A ruszin és ukrán népbaladák fordításával hiánypótló szolgálatot tett Vári Fábián László.

Vári Fábián László ruszin és ukrán népbalada-fordításai kapcsán a gyakorlatban is bizonyítást nyer, hogy a fordítás befogadásesztétikai, hermeneutikai reflexió, minthogy maga a hermeneutika is egyfajta interpretáció, a rejtett jelentések, gondolatok világossá tétele. A fordításban a „hermeneutikai ívnek” kell lerövidülnie. A fordítónak a lehetségesig minimaliznia kell azt a távolságot, amely az eredeti mű kulturális-egzisztenciális szituációja és a célnyelvi interpretáció szituációja között fellelhető. A fordítás olvasói befogadása maga nem más, mint az interpretáció interpretációja, azaz további másodlagos interpretációs cselekvés.

Az interdiszkurzivitást a hermeneutika mint a szövegfeldolgozás integráló hiperkategóriáját értelmezi. A terminus szövegértelmű bevezetése a francia *discours* szóból ered, amely a beszédet, a beszédcselekvést az extralingvisztikai, szociokulturális, pszichológiai stb. összetevőivel együtt látatja. A szöveget olyan eseménysorozat mozzanataként fogja fel, amely a résztvevők részéről célirányos szociális cselekvésben jön létre. Az interdiszkurzivitás hiperkategória

jellegét a különböző diskurzusok, vagyis a szövegre vonatkozó különböző ismeretek és gyakorlati alkalmazások kereszteződéseinek eredményeként nyeri el (vö. Гордиевский 2006). Ezt igyekeztünk bemutatni, amikor körbejártuk a ruszin és az ukrán balladák magyar nyelvű csokrát Vári Fábián László tolmácsolásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. БОТТО, JÁN: *Jánošík halála* (Smrt' Jánošíkova in Hungarian). https://www.babelmatrix.org/index.php?page=work&tran_id=4123 (Letöltve: 2020. február 1.)
2. Fazekas enciklopédia 2003. http://enciklopedia.fazekas.hu/verstan/Ballada_mint_verseforma.htm (Letöltve: 2020. február 1.)
3. GÖRÖMBEI ANDRÁS: Jég és korbács: Vári Fábián László könyve. *Tiszatáj*, 2010. 64. évf. 11. sz. 77–82.
4. LINTUR, PETRO (1959): *Narodni baladi Zakarpatyja*. Lviv.
5. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (2012): *Vannak ringó bölcsők*. Ungvár–Budapest.
6. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (2019): *A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada*. Budapest.
7. VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *A magyar és a ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata*. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/118050/ertekezes_fabian%20laszlo-t.pdf?sequence=6&isAllowed=y (Letöltve: 2020. február 1.)
8. VOIGT VILMOS: A magyar hősepike összehasonlító kutatási problémái. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. 8. köt. 237–260.
9. VUKICS FERENC (2003): *A magyar harcművészet története*. Budapest.
10. ГОРДИЕВСКИЙ А. А.: *Категория интердискурсивности в научно-дидактическом тексте*. <http://www.tnmlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/10.02.20/505.pdf> (Letöltve: 2020. február 1.)